

Красницька Анжела Віталіївна –
кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри юридичного доку-
ментознавства КНУВС

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ В ПОСТРАДЯНСЬКІ ЧАСИ

Розглянуто погляди вчених стосовно поняття юридичної техніки, які сформувалися в пострадянські часи; викладено авторське визначення цього поняття.

Рассмотрены взгляды ученых о понятии юридической техники, которые сформировались в постсоветское время; дано авторское определение этого понятия.

In the article in detail the looks of scientists are examined about determination concepts of legal technique, which was formed in postsovetskie time; author determination of this concept is given.

Ключові слова: юридична техніка; правотворчість; пострадянські часи; юридична наука.

У пострадянській Україні в умовах розбудови правової держави суттєво підвищуються вимоги до техніки підготовки нормативно-правових та індивідуальних актів, до якості їх оформлення. Точність і чіткість правових формулювань, їх логічний зв'язок і послідовність, використання єдиних прийомів викладання юридичних приписів і структурних елементів нормативно-правових та індивідуальних актів визначають ефективність їх дій. Сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що юридична техніка безпосередньо вироблена юридичною наукою та юридичною практикою, а тому має наукове та прикладне значення. У зв'язку з цим цілком природним є значне підвищення інтересу науковців і практиків до проблем юридичної техніки. Звернення до цієї теми пояснюється зростанням ролі та значення юридичної техніки, а також недостатнім рівнем її вивчення.

Справедливо зазначає Т. О. Дідич, що юридична техніка є важливою частиною юридичної доктрини й полягає в сукупності правил зовнішнього вираження в тексті різних правових актів певного нормативно-правового змісту, що застосовується у правотворчій діяльності

держави. Юридична техніка як складна категорія характеризується такими ознаками: розробляється юридичною наукою, а застосовується у правотворчій діяльності; являє собою систему рекомендаційних методів, правил, прийомів; є гарантом системності та формальної визначеності права; є технічним забезпеченням побудови правового акта [1, с. 1090].

І. О. Биля висловлює твердження, що зміст юридичної техніки впливає з сутності й ознак самого права, оскільки вона виникає у зв'язку з функціонуванням права, а у процесі накопичення практичного досвіду переростає у теоретичне знання про шляхи, способи та засоби реалізації права у здійсненні юридично значущої діяльності [1, с. 475].

В Україні юридична техніка як складова частина теорії держави та права увібрала в себе національний і міжнародний досвід.

Необхідно вказати на те, що сьогодні повноцінна теорія юридичної техніки ще не створена, а вивчення багатьох проблем юридичної техніки страждає фрагментарністю. Свідченням цього є відсутність єдності наукових підходів щодо стійкого визначення поняття юридичної техніки, її складових елементів (засобів, прийомів, способів, методів), видів, сутності, ролі й місця у правовій сфері, місця в системі юридичного знання, особливостей застосування в різних галузях законодавства. Дискусійним залишається питання стосовно засобів і прийомів юридичної техніки; відсутня єдина класифікація правил (логічних, лінгвістичних, структурних) юридичної техніки та їх комплексне дослідження. Недостатньо дослідженими залишаються питання використання засобів і прийомів юридичної техніки у правотворчості, правозастосуванні, тлумаченні та систематизації правових норм. Також дискусійним залишається проблема співвідношення законодавчої та юридичної техніки.

Сьогодні в юридичній літературі серед учених не існує єдиного, загальноприйнятого визначення поняття юридичної техніки, тому що ця категорія є складною та ёмкою, має багатоаспектний і багаторівневий характер. Питання про розуміння поняття юридичної техніки є дискусійним.

Протягом тривалого історичного періоду (XIX–XXI століття) вчені пропонували велику кількість визначень юридичної техніки. При цьому визначення поняття юридичної техніки постійно розширювалося.

Більшість учених-правознавців розглядають юридичну техніку уривчасто і нецілеспрямовано. Мабуть, це призводить до того, що правознавці розглядають лише окремий аспект юридичної техніки – одну із форм її виявлення. Як правило, авторські визначення поняття юридичної техніки детальні та мають великий обсяг, а тому занадто складні, адже вчені, прагнучи точності й повноти, включають до формулювання поняття поряд із суттєвими ознаками також другорядні.

Сучасна ситуація у сфері розроблення проблем юридичної техніки відображає сполучення старого підходу до визначення поняття юридичної техніки з тенденцією до розширення його змісту, надання

проблеми нового бачення. Ситуація стосовно цієї проблеми сьогодні свідчить про її перехідний характер.

У пострадянські часи проблеми юридичної техніки досить активно досліджуються у працях сучасних вітчизняних учених – І. О. Билі, Ж. О. Дзейко, А. Дутко, А. Ю. Іванової, Л. І. Пригари, П. М. Рабіновича, В. І. Риндюк, О. Ф. Скакун, І. Усенка, О. І. Ющика, а також зарубіжних науковців – В. М. Баранова, Р. Бержерона, С. О. Боголюбова, Н. І. Власенка, Л. Д. Воєводіна, Т. В. Кашаніної, А. Келермана, Д. А. Керімова, Л. В. Савченко, Ю. О. Тихомирова, А. Ф. Черданцева, Д. В. Чухвичева тощо.

Учені-правознавці сьогодні юридичну техніку розглядають як сукупність принципів, правил, засобів, прийомів і методів адекватного вираження певного нормативно-правового змісту у формі тексту правового акта (В. С. Нерсисянц), як засіб зближення правових систем при творенні судового прецеденту (С. В. Поленіна), як необхідний спосіб вироблення та реалізації юридичних норм в юридичній діяльності державного апарату, спосіб, що забезпечує перетворення юридичного закону в дійсний закон суспільних відносин (О. І. Ющик).

При різному визначенні цього поняття ми не будемо узагальнювати його, а розглянемо різноманітні думки окремо.

У статті звертаємо увагу на результати сучасних наукових досліджень українських і російських юристів, оскільки соціальні умови та проблеми юридичної техніки в Російській Федерації є подібними до умов і проблем в Україні. У сучасній українській та російській правовій літературі юридична техніка традиційно розглядається в контексті правотворчості як один з її елементів.

Сьогодні поняття юридичної техніки включає в себе різні аспекти правотворчості і правозастосування. У новітній правовій літературі одні автори схиляються до "широкого" підходу в розумінні поняття юридичної техніки, а інші – до "вузького".

Французький учений П. Сандевуар юридичну техніку розуміє у вузькому та широкому значеннях. У широкому значенні визначає юридичну техніку як сукупність засобів і методів, за допомогою яких цілі, поставлені владними органами суспільства, уміщуються в русло правових норм і досягаються шляхом активного виконання цих норм. У вузькому значенні юридична техніка обмежується питаннями використання мови права і структури юридичного міркування, різними технічними прийомами, засобами і правилами [2, с. 135].

Російський учений В. І. Крус вважає, що юридична техніка в широкому розумінні (включаючи техніку конструювання і застосування норм позитивного права) може бути визначена як сума (система) технологій осмислення конституційно виражених ідеалів і принципів та об'єктивування на цій основі галузевих принципів, нормативних положень і правил правозастосовної практики [3, с. 117–119].

Автори, які стоять на позиції "вузького" підходу, розглядають юридичну техніку тільки у правотворчій сфері. Зокрема, на думку Н. М. Маршакової, юридична техніка повинна насамперед розглядатися в контексті правотворчої діяльності, тому що саме правотворчість — основна, початкова ланка правового регулювання [4, с. 7]. А. І. Бобилев визначає юридичну техніку як вироблену теорією і практикою сукупність правил, прийомів, способів, які використовуються у правотворчій діяльності з метою найбільш раціональної, якісної та ефективної її організації, досягнення стислості, ясності, визначеної стандартності правових актів [5, с. 40].

П. М. Рабінович вважає, що юридична техніка є сукупністю способів і прийомів, умінь і навичок формування всіх елементів механізму правового регулювання та ефективного оперування ними у праворегулятивній практиці [6, с. 154].

Л. Д. Воеводін визначає юридичну техніку як "науково розроблену методику утворення, пізнання й ефективного застосування права з метою врегулювання поведінки людей. Вона являє собою сукупність прийомів, засобів і способів, систематизацію, упорядкування й узагальнення норм права з метою найбільш поглибленого та послідовного їх вивчення, а також розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають у житті" [7, с. 6].

Б. В. Чигидін вважає, що юридична техніка — це методика оптимізації форми правового акта, що складається з науково обґрунтованих і практично підтверджених методів, правил, прийомів і засобів та має своїм основним завданням забезпечення можливості граматичного тлумачення акта з метою точного встановлення змісту волевиявлення правотворця [8, с. 38].

Г. І. Муромцев визначає юридичну техніку як широкую багатоаспектну категорію для вираження прикладних аспектів професійної юридичної діяльності, формально-структурних аспектів теорії права, а також ступеня досконалості форми, структури і мови права [3, с. 113].

На думку Л. І. Пригари, юридична техніка являє собою сукупність уніфікованих, практико-прикладних та юридико-технічних правил, прийомів, засобів і способів будови найбільш адекватних за формою й досконалих за структурою, змістом і викладом актів правотворчості, правозастосування та тлумачення норм права, що мають правовий, уніфікований, інструментальний характер і спрямовані на стандартизацію юридико-технічного викладення актів [9, с. 9].

В. І. Риндюк визначає юридичну техніку як систему мовних і логічних прийомів, методів, а також юридичних процедур і спеціально-юридичних засобів юридичної діяльності державного апарату щодо вироблення та реалізації правових актів з метою встановлення належного правопорядку в суспільстві [10, с. 7]. Розглядаючи питання віднесення юридичної техніки до теоретичної або практичної сфери,

В. І. Риндюк вважає, що юридична техніка є практичним явищем – способом практичної діяльності державного апарату щодо вироблення і реалізації права. Це, звичайно, не виключає, а навпаки, передбачає теоретичне дослідження питань юридичної техніки юридичною наукою. Розробка теорії юридичної техніки є передумовою її ефективного використання в юридичній діяльності та вироблення технічно досконалих правових актів [10, с. 8].

І. Жаровська юридичною технікою вважає один із засобів підвищення ефективності текстів нормативно-правових актів через систему правил та норм щодо техніко-правових аспектів викладання їх змісту, з точки зору їх чіткості, якості й доступності для учасників суспільних відносин [11].

Оригінальними є визначення юридичної техніки, запропоновані Н. А. Власенком, С. Л. Сергєвніним. Так, Н. А. Власенко вважає її "елементом реальності нормативно-правових документів" [12, с. 5]. С. Л. Сергєвнін вважає, що юридична техніка являє собою інформаційно-операційну основу функціонування правової матерії стосовно до її динамічної складової (власне процеси право творення і правореалізації), а також юридичну статику (нормативну складову). У феномені юридичної техніки слід розрізняти, з одного боку, принципи, механізми, алгоритми використання в юридичній діяльності відповідних спеціальних прийомів і засобів (операційна основа "Юридико-технічної матриці"), а з іншого – самі прийоми, способи, засоби, за допомогою яких правова матерія модифікує у спіралеподобному кругообігу правотворення та правореалізації [13, с. 184].

На думку В. Н. Карташова, традиційне розуміння юридичної техніки є "...не зовсім точним, а головне безперспективним у плані подальшого дослідження цієї проблеми". Він упевнений, що таку техніку утворюють всі ті засоби, "за допомогою яких досягаються необхідні цілі юридичної практики та отримання необхідних результатів" [4, с. 109]. Вважаємо, що з цього не випливає те, що неодмінно слід відмовлятися від традиційного розуміння юридичної техніки лише як техніки, яка використовується в ході вироблення текстів правових актів. В. Н. Карташов пропонує для характеристики правил виконання юридичної роботи використати замість традиційного терміна "юридична техніка" більш загальний термін "юридична технологія". Юридична технологія в його розумінні складається з трьох частин: 1) юридична тактика – сукупність інтегрованих прийомів, способів і методів юридичної практики чи основи її організації і планування; 2) юридична стратегія – способи досягнення головних, найбільш суттєвих та остаточно завдань і цілей. Іншими словами, це перспективне панування і прогнозування юридичної практики [14, с. 16–23]; 3) юридична техніка – засоби досягнення практичних цілей. У своїй сукупності засоби складають юридичну техніку, інструментальну частину юридичної практики. Засоби умовно можуть бути поділені на:

а) загальносоціальні – мова, знаки, мовні одиниці (слова, словосполучення, речення), букви, цифри, поняття, судження, різні соціальні норми тощо; б) спеціально-юридичні – юридичні поняття і терміни, конструкції, правові приписи, акти та інші правові явища, вироблені юридичною наукою і практикою у процесі розвитку правової системи суспільства; в) технічні – множинна техніка, комп'ютери, оргтехніка тощо [4, с. 109].

Т. В. Кашаніна дає більш загальне визначення: юридична техніка – це сукупність інструментів ведення юридичної роботи. Юридичними інструментами вона вважає поняття (засоби, прийоми, способи, методи), що становлять зміст юридичної техніки. Також вона зазначає, що юридична техніка являє собою галузь знань про засоби, прийоми, способи і методи ведення юридичної роботи та створення в її процесі різних юридичних документів [15, с. 16, 43].

Отже, більшість сучасних авторів відходять від "вузького" розуміння юридичної техніки і поділяють думку, що вона застосовується як у сфері правотворчості, так і у сфері правозастосування. Ситуація сьогодні відображає сполучення старого підходу з тенденцією до розширення змісту поняття юридичної техніки.

Проте визначення поняття юридичної техніки вченими, переважно, трактується однаково. Найпоширенішим сьогодні є визначення юридичної техніки як сукупності або системи прийомів, правил, методів, засобів, які застосовуються як при розробці змісту і структури правових актів, так і при їх реалізації. Зокрема, С. Бобровник юридичною технікою вважає сукупність принципів, правил, методів, засобів та прийомів, що використовуються для якісного написання та оформлення текстів нормативних актів [1, с. 1090]. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко юридичною технікою вважають сукупність правил, прийомів способів розроблення, складання, оформлення правових актів, їх систематизацію та облік [16, с. 345].

А. Е. Кожakov та В. Н. Вежновець вважають, що юридична техніка – це система правил, прийомів і засобів, призначених для логічного послідовного і структурно обґрунтованого формування правових приписів і підготовки тексту правового акта [17, с. 24].

На думку Л. В. Савченко, юридична техніка – це система науково обґрунтованих засобів, прийомів, способів і методів, що практично сформувалися та використовуються при створенні правових актів (які містять норми права, які завершують процес застосування та інтерпретації правових норм, а також систематизації нормативних правових актів). Юридична техніка являє собою правове явище особливої властивості, яке не повинно зводитися тільки до виключно практичної діяльності стосовно оформлення проектів правових актів. Юридична техніка – це єдність наукового і практичного, науково-технічної сфери юридичного значення. В юридичній техніці є не тільки прикладне, а й пізнавальне, ґносеологічне значення [18, с. 7–8].

Традиційно висвітлюють поняття юридичної техніки О. Ф. Скакун, Н. К. Підберезький, В. М. Корельський, В. Д. Перевалов, К. С. Шугріна, розуміючи її як техніку, за допомогою якої утворюються тексти правових актів, а об'єктом юридичної техніки є текст нормативного документа, стосовно якого застосовуються інтелектуальні зусилля за конодавця [19; 20].

Даючи сучасне визначення юридичної техніки, необхідно постійно пам'ятати, що її основним призначенням є вирішення проблем співвідношення змісту та форми права. Її мета полягає у наданні законам такої форми, яка б повністю відповідала їх змістові та вимогам зрозумілості, доступності, чіткості, простоти.

На нашу думку, *юридична техніка* – це система принципів, засобів, прийомів, правил-вимог (правових, логічних, лінгвістичних, структурних) щодо підготовки текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, які застосовуються при виробленні та систематизації актів для забезпечення їх досконалості.

Можна погодитися з поглядом М. Савчина, відповідно до якого юридична техніка слугує дисциплінуючим чинником, бар'єром, перешкодою на шляху абстрактних домагань або самоуправних дій, спрямованих на охоплення правового простору. Вона надає знання про конкретні умови застосування будь-якого правового акта, дії чи ситуації. Завдяки існуванню юридичної техніки неможливо у сфері права стверджувати що завгодно, а якщо і робити це, то робити відкрито, сміливо й відверто, ігноруючи логічні принципи судження. Усе це звільняє право від надмірно деформованих, якщо не помилкових, суджень і зберігає його від самоуправних дій органів публічної влади [21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. Римаре-нко Ю. І., Кондратьєв Я. Ю., Шемшученко Ю. С.]. – К.: Концерн "Вид. дім "Ін Юре", 2003. – Т. 1. – 1232 с.
2. Сандевуар П. Введение в право / Сандевуар П. – М., 1994.
3. Юридическая техника (обзор материалов научно-практического семинара) // Государство и право. – 2000. – № 11. – С. 108–120.
4. Маршакова Н. Н. Классификация в Российском уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Н. Н. Маршакова. – Н. Новгород, 2006. – 22 с.
5. Бобылев А. И. Теоретические проблемы правотворчества в Российской Федерации / А. И. Бобылев // Право и политика. – 2001. – № 9.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : Навч. посіб. – [5-те вид., зі змінами]. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
7. Воеводин Л. Д. Юридическая техника в конституционном праве / Л. Д. Воеводин // Вестник МГУ. Серия 11. Право. – № 3. – 1997. – С. 3–28.

8. Представительная власть – XXI век: Законодательство, комментарии, проблемы. – 2002. – № 5–6.
9. Пригара Л. І. Юридична техніка актів правозастосування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Л. І. Пригара. – К., 2008. – 20 с.
10. Риндюк В. І. Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. І. Риндюк. – К., 2008. – 21 с.
11. Жаровська І. Доступність права: теоретико-правові проблеми: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Жаровська І. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005.
12. Власенко Н. А. Основы законодательной техники : практ. руководство / Власенко Н. А. – Иркутск, 1995.
13. Волкова С. В. Межвузовская конференция о проблемах юридической техники / С. В. Волкова, Н. И. Малышева // Правоведение. – 2006. – № 2.
14. Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия, технология (к вопросу о соотношении) / В. Н. Карташов // Проблемы юридической техники. – Т. 1.
15. Кашанина Т. В. Юридическая техника : [учебник] / Кашанина Т. В. – М. : Эксмо, 2008. – 512 с.
16. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006.
17. Кожakov А. Е. О правилах юридической техники, применяемых при подготовке правовых документов в рамках Содружества Независимых Государств / А. Е. Кожakov, В. М. Вежновец // Международное право и международные отношения. – 2006. – № 1. – С. 24–28.
18. Савченко Л. В. Юридическая техника в правотворчестве субъектов Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. В. Савченко. – М., 2008. – 23 с.
19. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : Експериментальний підручник / О. Ф. Скакун, М. К. Підберезький. – Х., 1996.
20. Шугрина С. С. Техника юридического письма : [учеб.-практ. пособие] / Шугрина С. С. – М., 2000.
21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comparativelaw.org.ua/doc1/savchin.doc>.